

ENDSPIEL EUROPA – Ulrike Guérot en Hauke Ritz (1.)

boekbespreking door Cornelis Boogerd

Op 24 februari 2022 viel Rusland Oekraïne binnen. De meeste mensen waren verrast en verbijsterd. De gruwelijkste beelden kwamen het afgelopen jaar voorbij. Grote gebieden in Zuidoost Oekraïne zijn nog in handen van Rusland. Nu, na een jaar is het einde nog niet in zicht. Hoe moet dit verder?

Ulrike Guérot en Hauke Ritz proberen voorbij de waan van de dag te begrijpen hoe dit conflict is ontstaan, en geven ook hun ideeën voor mogelijke oplossingen in de toekomst. Zij kijken vanuit de context van een Europa, dat sinds de val van de Sovjet Unie op 26-12-1991 steeds meer de eigen idealen en identiteit verloor onder een toenemende invloed van de VS. Het conflict in Oekraïne komt daar direct uit voort. Eerst schetsen zij de ontwikkeling van Europa in drie decenia vanaf de val van de muur.

De EU vanaf 1990 in drie fasen

1990-2000

Na de val van de muur in 1989 was er euforie in Europa. Het gaf een drive om de eigen identiteit verder vorm te geven in een politieke unie en een vredesorde binnen de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa), waarin ook Rusland deelneemt. Nooit meer oorlog was het devies. Een aantal instituties werden opgericht om de samenwerking te versterken, bijvoorbeeld de EMI-ECB (Europese Centrale Bank) en het Schengen Verdrag dat de interne grenzen opende. Men was positief over Europa. Wel bleven een aantal fundamentele vragen onopgelost, die later zouden gaan opbreken. Zoals de gebrekkige democratie, de logge instituties en de burger op afstand. Ook was er geen sociale unie, geen fiscale eenheid of financiële politiek, en geen gecoördineerd buitenland beleid. De EU breidde zich in die jaren uit met Finland, Zweden en Oostenrijk in 1995. In 2000 legde het Verdrag van Nice de basis voor verdere uitbreidingen naar het oosten.

2000-2010

Rond 2000 kantelde het sentiment voor de EU. Eerst werden nog 3 projecten uit de jaren 90 meegenomen: Een interne markt - de euro in 2002 - en de uitbreiding naar het oosten in 1999 en 2004. De EU groeide naar 27 lidstaten. In 2001 legde het Verdrag van Laken de basis voor een Conventie die de tekst van een "grondwet" moest voorbereiden. Daarin zouden de burgerrechten, de Europese identiteit en sociale vraagstukken geregeld worden onder leiding van de Franse ex-president Giscard d'Estaing. Deze tekst werd in juni 2005 in Nederland en Frankrijk weggestemd bij referendum. De auteurs vragen zich af: "*De beide dagen waarop twee oprichterstaten, Frankrijk en Nederland, opeens "Nee" tegen Europa zeggen blijven onvergetelijk. Waarom?*"

De auteurs bestempelen de tegenstemmers hier als anti-europees. Als één van hen mag ik het tegendeel beweren (2, 3.): - - Veel tegenstemmers waren pro-

eupees, maar niet zó. De "grondwet" was een juridisch gedocht van meer dan 400 bladzijden, volgens enkele leiders van de Conventie met opzet onleesbaar gemaakt. De hoogste rechtsprincipes waren particulier eigendom en concurrentie. Met name de belangen van aandeelhouders en multinationals waren erin vastgebeiteld. De tekst werd herzien en met enkele cosmetische aanpassingen opnieuw in stemming gebracht als het Verdrag van Lissabon in 2009. Nu werd hij wel aangenomen. Daarmee was het democratische deficit van de EU voor jaren vastgelegd. De scheiding der machten was problematisch, de uitvoerende machten maken de dienst uit zonder democratische legitimering, de burger had beperkte invloed. Wat mij betreft: een gemiste kans! - -

In dit decenium werd de federale gedachte steeds meer losgelaten. De nieuwe lidstaten in Oost-Europa hadden andere redenen om zich aan te sluiten. Hun eerste loyaliteit in veiligheidsvragen lag bij de VS, niet bij de EU. Na jaren van repressie wilden zij vooral van Moskou loskomen door lid van de NAVO te worden. De EU-subsidies waren meegenomen. Georgie en Oekraïne wilden ook lid worden van EU en NAVO. In 2008 viel Rusland Georgie binnen en hield Abchazie en Zuid-Ossetië bezet. In meerdere landen van Europa begon het nationale belang de overhand te krijgen tegenover de federale gedachte. Na de "grondwet" had de burger op nationaal niveau ook nog meer democratische rechten.

2010-2022

De in USA ontstane bankencrisis van 2008 luidde verder verval in van de EU. Dat leverde spanningen op tussen noord en zuid. Duitsland volgde steeds meer een nationale koers, het verdiende goed aan de handel met China. De migratiecrisis van 2015 verdiepte de vervreemding tussen burgers en overheden, en versterkte het populisme. De oost-europese landen wilden niet bijdragen aan de opvang. In 2016 volgde het referendum over de Brexit die in 2019 werd geformaliseerd. Ook in andere landen werd over uittreding gesproken. In Polen, Hongarije en andere landen werd de rechtstaat steeds verder afgebroken. De EU werd zwakker en kwam nog meer onder invloed van de VS.

Oekraïne

Na de val van de Sovjet-Unie in 1991 werd Oekraïne een soevereine staat, erkend door o.a. Rusland en de VN. Het kon de Krim behouden en leverde zijn kernwapens in bij Rusland.

In 2012 werd het *Associatieverdrag* tussen EU en Oekraïne gelanceerd. Oekraïne was toen al lid van de GUS, een verband van ex-Sovjetlanden, wiens economieën goed afgestemd waren. Rusland was een grote markt voor Oekraïne. Bij invoering van het Associatieverdrag zou Oekraïne overspoeld worden door goedkope westerse produkten waardoor de eigen industrie zou wegzakken. Met name Oost-Oekraïne zou daar last van hebben. President Janoekovitch en de oppositie waren aanvankelijk voor het verdrag. Door druk vanuit Rusland veranderde Janoekovitch van mening. De oppositie organiseerde daarop een opstand op het Majdanplein in Kyiv in 2014, die er toe leidde dat de in 2010 gekozen Janoekovitch ten val gebracht werd. Het westen was actief in die "Majdan" opstand. Ook waren er

extreme groepen betrokken, zoals de "Rechtse Sektor". Het bleef verder mistig wie de sluipschutters waren, die zowel op de demonstranten als op de politie schoten, en blijkbaar wilden escaleren. De nieuwe president en oligarch Poroshenko weigerde dat te onderzoeken. Na de Majdan van 2014 werd het verdrag wel ondertekend. Inmiddels is bv de hele graanhandel van Oekraïne in handen van vier grote multinationals uit de VS. In 2016 waarschuwde ik voor dit verdrag, waardoor de muur weleens dwars door Oekraïne zou kunnen gaan lopen. Helaas lijkt dat nu uit te komen. (4.) Oekraïne sloot zich verder af van Rusland en kwam sterker onder invloed van VS en EU. Rusland bezette in 2014 de Krim.

In de Donbas riepen opstandelingen de regio's Donetsk en Lugansk uit tot autonome republieken die zich bij Rusland wilden aansluiten. Dit groeide uit tot een gewapend conflict waar ook Rusland zich in mengde. In Minsk werden pogingen gedaan om de strijdende partijen tot elkaar te brengen in een overleg met Duitsland, Frankrijk, Rusland, Oekraïne en de OVSE. In februari 2015 werd het Minsk II Verdrag getekend dat voorzag in:

- Wapenstilstand - zware wapens en buitenlandse troepen weg uit de regio
- Donbas werd een autonome regio binnen Oekraïne
- Oekraïne past de grondwet aan waardoor in de Donbas en de Krim een referendum gehouden kon worden over hun toekomst.

Hiervan kwam niets terecht. De strijd ging door, er vielen duizenden slachtoffers.

De rol van de VS

De VS keken anders naar de val van de Sovjet Unie dan Europa. Bij hen stond de overwinning voorop. Hun politiek was gericht op het versterken van de globale hegemonie. Het neoliberalisme werd sterker, vooral nadat Bush jr president werd in 2000. Na de aanslag op het WTC in 2001 volgden oorlogen in Aghanistan en Irak waarover spanningen ontstonden met Europa.

De VS wilde hun invloed in Europa uitbreiden, zowel militair als cultureel en op die manier Rusland isoleren. Er werd een raketschild rond Rusland opgebouwd. De VS zag Oekraïne als voorpost in het "Cordon Sanitair" rondom Rusland. Vanaf 2014 werd het oekraïense leger getraind en van wapens voorzien, waardoor het in de militaire structuren van het westen groeide.

De uitbreiding van de NAVO met landen in Oost-Europa verzwakte de positie van de EU en de OVSE. Oekraïne en Georgië zijn geen lid van de NAVO, maar wel strategisch partner, een status zoals Australië heeft. De druk op Rusland werd opgevoerd. In 2021 vonden een reeks van uitgebreide militaire oefeningen plaats in Oekraïne, waaraan tientallen landen deelnamen. Voor 2022 waren nog meer grote oefeningen gepland. Daar hoor je in westerse media niet veel over.

Door de oorlog is niet alleen Oekraïne maar heel Europa nog meer afhankelijk geworden van militaire steun van de VS. Dat is een risico. Als er straks iemand als Trump gekozen wordt, die zich terugtrekt uit Europa, dan zijn Oekraïne en Europa aan Rusland uitgeleverd. Een ander risico is dat de VS een wig drijft tussen Oost- en Westeuropa. Zo vergaderde president Biden bij zijn bezoek op 22-2-2023 apart met de zogenoemde "Boekarest negen". Het gaat om de landen die deel uitmaakten van het Sovjet-blok: Polen-Tsjechië-Slowakije-Hongarije-Roemenië-Bulgarije-Estland-Letland en Litouwen.

De rol van Rusland

De auteurs schrijven niet veel over Rusland, maar zien het als historisch deel van de Europese cultuur. Zij schetsen een beeld waarbij Rusland als slachtoffer reageert op de provocaties van het westen. Na de val van de Sovjet Unie stemde Rusland in met de hereniging van Duitsland en haar lidmaatschap van de NAVO. Er is discussie over de vraag of er een mondelinge toezegging is gedaan van een stop op de uitbreiding van de NAVO. In 2007 hield Putin een rede in München waarin hij het westen de uitbreiding verweet.

Maar was Rusland werkelijk zo vertrouwenwekkend en passief als de auteurs doen voorkomen? Rusland bouwt al jaren gestaag aan de modernisering en uitbreiding van het leger. Met name werden geavanceerde raketten en nieuwe nucleaire wapens ontwikkeld. Putin volgde steeds openlijker zijn droom om met een "Groot-Rusland" weer een wereldmacht te worden. Stalin en Catherina de Grote werden zijn voorbeelden. (Bij de bombastische herdenking van de slag bij Stalingrad op 2-2-2023 liet Putin weer een standbeeld van Stalin oprichten). Over deze ambities schrijft bijvoorbeeld Marc Jansen in zijn boek: "De toekomst die nooit kwam". (5.) Zolang Rusland haar verleden niet verwerkt, is er ook geen weg naar een betere toekomst. In Rusland werd de vrije pers afgebouwd, staatspropaganda werd massief en de oppositie gekneveld. De orthodoxe kerk speelt een belangrijke rol in de nationalistische propaganda, geleid door de steenrijke aartsbisschop Kyril, een ex-KGB collega van Putin. De staat raakt ook steeds meer verwoven met de onderwereld en criminele groepen zoals de Wagner groep en de bendes van de Tsjetsjeense leider Kadyrov, die nu ook in Oekraïne opereren.

Nog in de jaren 90 voerde Rusland onder Jeltsin en Putin twee gruwelijke oorlogen in Tsjetsjenië dat onafhankelijk wilde zijn, en verder in Syrië, Georgië, Transnistrië en de Donbas. De signatuur van meedogenloze wreedheid en vernietiging (Grozny, Aleppo) zien we nu terug in Oekraïne. Het is niet zo verwonderlijk dat de Oost-Europese landen bescherming zochten bij het westen. Al bij al wordt Rusland zo steeds meer in de armen van China en Iran gedreven. De hegemonie van de VS krijgt meer globale tegenstand. Maar Europa kan alleen een zinvolle bijdrage in de wereld leveren door de eigen waarden trouw te blijven.

Schetsen naar de toekomst

Het is zeker een verdienste dat de auteurs zoeken naar richtlijnen voor een toekomst met een vreedzame ordening die ook Rusland omvat. Los van de vraag hoe realistisch dat is, blijft het nodig om principiële concepten te ontwikkelen voor de langere termijn.

Volgens de auteurs zou om te beginnen Europa zich moeten emanciperen van de militaire en culturele invloed van de VS, en terugkeren naar de eigen waarden, zoals subsidiariteit (een hogere instantie doet niets wat een lagere ook kan doen), austeriteit (bezonnen financiën), een Europese vredesordening, soevereiniteit van het volk in plaats van soevereine naties, culturele diversiteit naast sociale- en rechtsgelijkheid. Daartoe is nodig dat de nationale staten geleidelijk plaats maken voor een Europa-brede federatieve statelijkheid die zich beperkt tot de kerntaken van een staat: rechtsgelijkheid, sociale rechten, een financiële en fiscale

structuur, veiligheid, buitendland beleid. Economisch is er één munteenheid en een interne vrije markt.

De nationale staten zouden niet meer identiteitsvormend moeten zijn. Dat is veelmeer weggelegd voor culturele regio's, die over de grenzen van de nationale staten kunnen reiken. Spanningen tussen regio's en staten, zoals in Catalonië, Noord-Ierland en ook de Donbas zouden dan geen grond meer hebben.

Aanzetten tot nieuwe concepten voor de toekomst werden ook geformuleerd in de *EU Toekomst-conferentie* van 2022 (6.), waarin burgerfora in heel Europa tot 49 voorstellen kwamen op allerlei gebieden. Die conferentie kan uitgroeien tot een *EU Conventie* om een nieuw EU Verdrag te formuleren. Het Europe Parlement wil dat, de Raad van Europa niet. Van der Leyen daarover: "Staten blokkeren wat burgers willen".

De auteurs hopen dat de oorlog in Oekraïne tot een katharsis leidt, die Europa terugvoert naar haar kernwaarden: een federatieve Unie die een vredesordening omvat, ook met Rusland. In Oekraïne zou direct een wapenstilstand moeten komen onder leiding van de VN en de OVSE. Die moet ruimte maken voor gesprekken over een vreedzame toekomst voor het hele continent. Niet alleen Oekraïne zou neutraal moeten zijn, maar heel Europa, inclusief Rusland. De Minsk II akkoorden moeten weer opgepakt worden en uitgebreid tot de hele EU: autonome culturele regio's binnen een federatieve statelijkheid op Europees niveau. Het is trouwens interessant, dat op 19 januari j.l. ook de Spaanse premier Sanchez voorstelde om de Minsk II akkoorden weer op te pakken in een interview met CNN. Voor de VS is geen plaats in zo'n federatie.

De auteurs stellen zich voor dat ook de Russische Federatie met aangesloten landen zo'n federatieve unie zouden opzetten, die zich op een later tijdstip met de EU zou kunnen verenigen. Volgens hen zou Europa nog wat kunnen leren van Rusland op het gebied van diversiteit en samenleven van culturen. Dat lijkt me wel erg optimistisch. Hoe zouden Tsjetsjenen, Krim Tataren, homo's, Jehova Getuigen, vrije journalisten of überhaupt mensen met een afwijkende mening dan die van Putin, hierover denken?

De oorlog heeft de haat over en weer voor minstens een generatie ingeplant. Niettemin wordt in dit boek een aanzet gegeven om de verhoudingen in Europa opnieuw te overdenken vanuit de vraag wat het wezen van Europa is en wat de bevolking echt wil. Wat met de grondwet in 2005 verknoeid was, ligt er nog steeds als huiswerk voor de toekomst. Om uit de impasse te komen zijn moedige concepten en alternatieven nodig. Het conflict in Oekraïne kan alleen vanuit de context opgelost worden.

1. Ulrike Guérot. Hauke Ritz – Endspiel Europa - Westend Verlag, Frankfurt a Main, 2022
2. Cornelis Boogerd – Europa Ja, deze grondwet Nee! - Antrovista mei 2005.
3. Cornelis Boogerd – Welches Europa wird hier geschmiedet – Der Europäer, juli 2005
4. Cornelis Boogerd – Het Associatie Verdrag, de naald van Doornroosje? - Seizoener 2016
5. Marc Jansen – De toekomst die nooit kwam – Van Oorschot, 2019
6. <https://futureu.europa.eu/en/>